अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षकारले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

[२०२३] ४ एस.सी.आर. १२६
एम/एस श्रीमहाविरा एजेन्सी र अर्को विरुद्ध पश्चिम बंगाल राज्य र अर्को
(आपराधिक अपील नं ९८२ को २०२३)
अप्रिल १७, २०२३
[अभय एस. ओका र राजेश बिन्दल, जज।]

खाद्य अशुद्धिकरण रोकथाम अधिनियम, १९५४: दफा ७, १४, १६(१)(ए)(i), १९(२) – खाद्य अशुद्धिकरण – दफा १९(२) अन्तर्गत विक्रेतालाई संरक्षण – उपलब्धता – अपिलकर्तालें निर्माताबाट बिजकहरूमार्फत 'पान पराग' किनेका थिए र त्यही बेचेका थिए – पान मसला किन्ने व्यक्तिको व्यावसायिक परिसरबाट 'पान मसला' को नमुना संकलन गरिएको थियो, अपिलकर्ताबाट – नमुनाहरू बरामद गरिए, परीक्षण गरिए र निम्न मानक भएको पाइयो – अपिलकर्ताको बहस यो थियो कि उनी केवल त्यस्तो विक्रेता मात्र हुन् जसले सिलबन्दी पाकेटमा पान मसाला निर्मातासँग किनेका थिए र आफ्ना ग्राहकलाई त्यसै बेचेका थिए; र निर्मातालें बेचिएको वस्तुको प्रकृति र गुणस्तरबारे वारेन्टी दिएको थियो, त्यसैले, दफा १९(२) अन्तर्गत संरक्षण माग गरेका थिए – प्रारम्भिक अदालतले किनेकालाई दफा १९(२) अन्तर्गत संरक्षणको फाइदा दियो, तर अपिलकर्तालाई दफा १६(१)(ए)(i) रकर्मको दफा ७ अन्तर्गत दोषी ठहर गर्यो – दोषी ठहर र सजायको आदेशलाई तलका अदालतहरूले समर्थन गरे – अपीलमा, यस्तो दृष्टिकोण राखिएको थियो: दफा १९(२)(ए) को उप-खण्ड (ii) ले यसरी व्यवस्था गरेको छ कि यदि कुनै विक्रेतालें उनले कुनै निर्माता, वितरक वा विक्रेताबाट लिखित वारेन्टी र निर्धारित ढाँचामा खाद्य वस्तु किनेको प्रमाणित गर्न सक्छ भने उसलाई कुनै अशुद्ध वा गलत लेबल लगाइएको खाद्य वस्तुको बिक्रीसँग सम्बन्धित अपराधमा दोषी ठहराइने छैन – अपिलकर्तासँग दफा १९(२) अनुसार वैध बचाव– अपिलकर्तालाई दफा १९(२) अनुसार वैध बचाव थियो किनभने उनले बेचेको पैकेज गरिएको वस्तु अर्थात् 'पान पराग' निर्मातासँग लिखित वारेन्टी र निर्धारित ढाँचामा थियो – त्यसैले, उनलाई दफा १९(२)(क) अन्तर्गत संरक्षण उपलब्ध थियो – उच्च अदालतको आदेश र फैसला बदर गरिएको छ – खाद्य विकृतिकरण नियमावली, १९५५ – नियम १२ए। मंगलदास रघुवजी रुपरेल र अर्को विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य १९६५(२) एससीआर ८९४ – उल्लेख गरिएको। केसको सन्दर्भ १९६५(२) एससीआर ८९४ उल्लेख गरिएको पारा १४

फौजदारी अपिल अधिकारक्षेत्र: फौजदारी अपील नं. ९८२ को २०२३। कलकत्ता उच्च अदालतको मिति ०८.०६.२०१६ को फैसला र आदेशबाट सीआरआर नं ६४ को २०१४। ए.के.सेनगुप्ता, सुरज प्रकाश, सुजीत कुमार गुप्ता, वेंकटेश्वर राव अनुमोलु, वकिलहरू अपिलकर्ताहरूका लागि। सुनिल फर्नान्डेज, मिसेस अस्था शर्मा, श्रीसत्य मोहंती, संजीव कौशिक, मिस मान्तिका हार्यानी, श्रेयस आवस्थी, हिमांशु चक्रवर्ती, मिस रिपुल स्वाति कुमारी, दिव्यांश तिवारी, भानु मिश्रा, देववरत सिंह, मिस मुस्कान सुरना, कुनाल चटर्जी, मिस मैत्रयी बनर्जी, रोहित बंसल, मिस क्षिमतिज सिंह, वकिलहरू प्रत्यर्थीहरूका लागि। अदालतको फैसला न्यायाधीश राजेश बिन्दलद्वारा सुनाइएको थियो। अपिलकर्तालाई खाद्य अशुद्धिकरण रोकथाम अधिनियम, १९५४ (संक्षेपमा "अधिनियम") को दफा १६(१)(ए)(*i*) संग दफा ७ पढेर बमोजिम दायर

गरिएको उजुरीमा अभियोग लगाइएको थियो। उनलाई वरिष्ठ मुनिसिपल मेजिस्ट्रेट, कलकत्ताद्वारा छ महिना कठोर कैदको सजाय सुनाइएको थियो। अपिलमा, अपिलकर्ताको दोषी ठहर र सजायलाई अतिरिक्त जिल्ला तथा सत्र न्यायाधीश,

द्रुत ट्र्याक अदालत, कलकत्ता वाइडी मा मिति २६.०६.२००९ को फौजदारी अपील नं. १०६/२००७ मा फैसला। आदेशलाई सीआरआर नं ६४/२०१४ बहन गर्ने पुनरावलोकन निवेदनद्वारा कलकत्ता उच्च अदालतमा चुनौती दिइएको थियो जुन ०८.०६.२०१६ मा खारेज गरिएको थियो। यो फैसलालाई यस अदालतमा चुनौती दिइएको छ। अपिलकर्ताका वकिलले कानुनी तर्क उठाए र बहस गरे कि अपिलकर्ता केवल एक विक्रेता मात्र हो जसले खाद्य वस्तु पान मसाला, अर्थात् 'पान पराग' लाई निर्माता एम/एस कोठारी पाउचेज लिमिटेडबाट सिलबन्दी पैकेज अवस्थामा किनेर आफ्ना ग्राहकहरूलाई बेच्यो। अधिनियमको दफा १४ अनुसार, निर्मातालाई उजुरीकर्ताद्वारा बेचिएको उत्पादनको प्रकृति र गुणस्तरको बारेमा वारेन्टी दिएको थियो। यो वारेन्टीको सन्दर्भसहित विशेष नोटसहितको बिलको रूपमा थियो। दफा १९(२) अनुसार अपिलकर्तालाई संरक्षण उपलब्ध छ जसले अधिनियम अन्तर्गत अभियोजनमा उपलब्ध हुन सक्ने बचाउहरूको व्यवस्था गरेको छ। तल अदालतहरूले उल्लिखित कानुनी तर्कलाई विचार गर्न असफल भए र दोषी ठहरलाई कायम राखे।
3. अर्कोतर्फ, प्रत्यर्थीहरूका वकिलले बहस गरे कि यो त्यस्तो मुद्दा हो जसमा पान मसाला नामक 'पान पराग' का नमुनाहरू अपिलकर्ताबाट पान मसाला किनेका चन्दा अग्रवालको व्यावसायिक परिसरबाट संकलन गरिएका थिए। शुरूमा उजुरी चन्दा अग्रवाल र बिनोद अग्रवालविरुद्ध दायर गरिएको थियो। तर, उनीहरूद्वारा दायर गरिएको निवेदनमा, अपिलकर्तालाई अभियुक्त बनाइएको थियो किनभने उनीहरूले अपिलकर्ताबाट किनेको देखाउने बिल पेश गरेका थिए। उक्त मुद्दामा चन्दा अग्रवाल र बिनोद अग्रवाललाई अधिनियमको दफा १९(२) अन्तर्गत संरक्षणको फाइदा दिइएकोले केवल अपिलकर्तालाई मात्र दोषी ठहराइएको थियो। बरामद गरिएका पान मसालाका नमुनाहरू दुईपटक जाँच गरिएका थिए, एकपटक कलकत्ता मुनिसिपल कर्पोरेसनका सार्वजनिक विश्लेषकद्वारा र अर्को पटक अपिलकर्ताको निवेदनमा मैसुरुको सीएफटीआरआईस्थित केन्द्रीय खाद्य प्रयोगशालाद्वारा। दुवै पटक नमुना अधिनियम र त्यसअन्तर्गत बनेका नियमहरूअनुसार 'पान मसाला'का लागि निर्धारित मापदण्डअनुरूप थिएन र परीक्षणहरू असफल भए। त्यसैले, अपराध स्पष्ट रूपमा स्थापित भयो। यसबाहेक यो पनि बहस गरिएको थियो कि अपिलकर्तालाई केवल प्राविधिक आधारमा छुट दिन मिल्दैन। वारेन्टी निर्माता वा वितरकले निर्धारित ढाँचामा दिनुपर्छ। हाल भएको मुद्दामा, अपिलकर्ताले यस्तो कुनै वारेन्टी पेश गरेको छैन। तल सबै अदालतहरूले तथ्यगत निष्कर्षहरू एकरूपता देखाएका छन्। अर्को तर्क उठाइएको छ कि अपिलकर्तालाई विक्रेता भनिन सक्दैन। हस्तक्षेपको कुनै अवसर छैन।

प्रत्यर्थीहरूका वकिलले उठाएको तर्कको जवाफमा, अपिलकर्ताका वकिलले यस अदालतको संवैधानिक पीठको फैसला मंगलदास रघुवजी रुपरेल र अर्को विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य १ को हवाला दिए र बहस गरे कि यद्यपि "विक्रेता" शब्दलाई अधिनियममा परिभाषित गरिएको छैन, तर अशुद्ध भनिएको खाद्य वस्तु बेचेको व्यक्तिलाई विक्रेता भनिएको छ। पक्षहरूका वकिलहरूको बहस सुनें र सम्बन्धित सन्दर्भ रेकर्ड हेरें। पक्षहरूका वकिलहरूले उठाएका तर्कहरूलाई बुझ्नको लागि, अधिनियमका दफा १४ र १९ को प्रावधानको सन्दर्भ लिनु सान्दर्भिक हुनेछ। यसलाई निम्नानुसार पढ्न सकिन्छ:

"१४. निर्माता, वितरक र व्यापारीले वारेन्टी दिनुपर्नेछ – कुनै पनि निर्माता वा वितरक वा कुनै खाद्य वस्तुका व्यापारीले त्यस्तो वस्तु कुनै विक्रेतालाई त्यसको प्रकृति र गुणस्तरबारे निर्धारित ढाँचामा लिखित वारेन्टी नदिई बेच्नु हुँदैन: यदि कुनै निर्माता वा वितरक वा त्यस्तो वस्तुको व्यापारीले त्यस विक्रेतालाई कुनै खाद्य वस्तुको बिक्रीको बिल, नगद मेमो वा बिजक दिएको छ भने त्यस्तो बिल, नगद मेमो वा बिजकलाई यो दफा अनुसार त्यस्तो निर्माता, वितरक वा व्यापारीले दिएको वारेन्टी मानिनेछ। व्याख्या – यस दफामा, दफा १९ को उप–दफा (२) र दफा २०–ए मा, "वितरक" शब्दले कमिसन एजेन्टलाई समेत जनाउँछ।"

"१९. यस अधिनियम अन्तर्गत अभियोजनमा स्वीकार्य वा अस्वीकार्य हुन सक्ने बचाउहरू – (१) कुनै अशुद्ध वा गलत लेबलयुक्त खाद्य वस्तुको बिक्रीसम्बन्धी अपराधको अभियोजनमा विक्रेता त्यसको प्रकृति, पदार्थ वा गुणस्तरबारे अनबिचार थियो भन्ने केवल बहाना गरेमात्रै बचाउ हुनेछैन वा किनेकोले विश्लेषणका लागि कुनै वस्तु किन्दा त्यस बिक्रीबाट उसलाई पूर्वाग्रह थिएन भन्नेमात्रै बहाना गर्नुले पनि हुँदैन। कुनै विक्रेताले यसरी प्रमाणित गरेमा उसलाई कुनै अशुद्ध वा गलत लेबलयुक्त खाद्य वस्तुको बिक्रीसम्बन्धी अपराध गरेको मानिने छैन: उसले खाद्य वस्तु किनेको छ –

बिक्रीका लागि इजाजतपत्र आवश्यक हुने अवस्थामा, इजाजतपत्र प्राप्त निर्माता, वितरक वा व्यापारीबाट।

अन्य अवस्थामा कुनै निर्माता, वितरक वा व्यापारीबाट निर्धारित ढाँचामा लिखित वारेन्टी लिएर; र आफ्नो अधिकारमा रहेको खाद्य वस्तुलाई राम्ररी भण्डारण गरिएको थियो र उसले त्यसलाई त्यही अवस्थामा बेचेको थियो जसरी किनेको थियो।

दफा १४ मा उल्लिखित जस्तो वारेन्टी दिइएको भनिएमा त्यसरी वारेन्टी दिने व्यक्तिलाई सुनुवाइमा उपस्थित भई बयान दिने हक हुनेछ।"

8. अधिनियमको दफा १४ को अवलोकनबाट देखिन्छ कि निर्माता, वितरक वा व्यापारीले कुनै वस्तु विक्रेतालाई त्यस्तो वस्तुको प्रकृति र गुणस्तरको बारेमा लिखित वारेन्टी नदिई बेच्न नपाउने प्रावधान छ। खाद्य अशुद्धिकरण रोकथाम नियमावली, १९५५ (संक्षेपमा "नियमावली") को नियम १२ए ले वारेन्टी दिने प्रक्रिया निर्धारण गरेको छ। यसलाई यसरी पढ्न सकिन्छ:

"१२ए. वारेन्टी – प्रत्येक निर्माता, वितरक वा विक्रेतालाई कुनै खाद्य वस्तु विक्रेतालाई बेच्दा छुट्टै वा बिल, नगद मेमो वा लेबलमा फारम ६ए मा वारेन्टी दिनुपर्नेछ।"

9. त्यसको दफा १४ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशले व्यवस्था गरेको छ कि कुनै निर्माता वा वितरक वा त्यस्तो वस्तुको व्यापारीले त्यस विक्रेतालाई कुनै खाद्य वस्तुको बिक्रीको बिल, नगद मेमो वा बिजक दिएको छ भने त्यस्तो बिल, नगद मेमो वा बिजकलाई त्यस्तो निर्माता, वितरक वा व्यापारीले दिएको वारेन्टी मानिनेछ।

10. नियमावलीको १२ए मा उल्लिखित फारम ६ए ले खाद्य वस्तु बेच्ने निर्माता, वितरक वा व्यापारीले दिनुपर्ने वारेन्टीको पाठ उल्लेख गरेको छ। यसलाई यसरी पढ्न सकिन्छः

दफा १४, नियम १२ए र फारम ६एलाई संयुक्त रूपमा पढ्दा देखिन्छ कि कुनै पनि खाद्य वस्तुको निर्माता, वितरक वा व्यापारीले त्यस्तो वस्तु विक्रेतालाई त्यसको प्रकृति र गुणस्तरबारे निर्धारित ढाँचामा लिखित वारेन्टी नदिई बेच्न पाउँदैन। वारेन्टी दिने प्रक्रिया नियमावलीको नियम १२ए मा व्यवस्था गरिएको छ। दफा १४ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशले निर्माता, वितरक वा व्यापारीले दिएको कुनै वस्तुको बिक्रीको बिल, नगद मेमो वा बिजकलाई पनि त्यस्तो निर्माता, वितरक वा व्यापारीले दिएको वारेन्टी मानिनेछ भनेको छ। फारम ६ए ले दिइनुपर्ने वारेन्टीको पाठ उल्लेख गरेको छ। प्रस्तुत ६/अनुसूची पी–१, अर्थात् अपिलकर्ताले १२.०८.१९९९ मा एम/एस कोठारी पाउचेज लिमिटेडबाट 'पान मसाला' किनेका बिजक नं १३७७, त्यहाँ रेकर्ड छ। यसमा "१. हामी यस बिजकमा उल्लिखित मालसामानको प्रकृति र गुणस्तर त्यस्तै हुने प्रमाणित गर्दछौं" भनी उल्लेख छ। 'पान मसाला' को निर्मातालाई उल्लेखित प्रमाणपत्रको अवलोकन गर्दा यो कानुनी आवश्यकताअनुसार नै रहेको देखिन्छ। अधिनियमको दफा १९(२) ले अधिनियम अन्तर्गतको अभियोजनबाट विक्रेतालाई उपलब्ध हुन सक्ने बचाउहरूको व्यवस्था गरेको छ। अधिनियमको दफा १९(२)(ए) को उप–खण्ड (ii) ले कुनै विक्रेताले नमुना ढाँचामा लिखित वारेन्टीसहित निर्माता, वितरक वा व्यापारीबाट खाद्य वस्तु किनेको प्रमाणित गरेमा उसलाई अशुद्ध वा गलत लेबलयुक्त खाद्य वस्तुको बिक्रीसम्बन्धी अपराधमा दोषी ठहराइने छैन भन्ने व्यवस्था गरेको छ। यसरी, अपिलकर्तासँग अधिनियमको दफा १९(२) अनुसार वैध बचाउ थियो किनभने उनले बेचेको पैकेज गरिएको वस्तु 'पान पराग' निर्मातासँग निर्धारित ढाँचामा लिखित वारेन्टी थियो। अधिनियम वा नियमावलीमा 'विक्रेता' शब्दको परिभाषा गरिएको छैन। मंगलदास रघुवजी रुपरेलको मुद्दामा (उपरोक्त), अशुद्ध भनिएको खाद्य वस्तु बेचेको व्यक्तिलाई नै विक्रेता भनिएको छ। पङ्क्तिले भनेको छः "अधिनियममा परिभाषित नगरिएको 'विक्रेता' शब्दको स्पष्ट अर्थ त्यस्तो व्यक्ति हुनुपर्छ जसले अशुद्ध भनिएको खाद्य वस्तु बेचेको हुन्छ।" हालको मुद्दामा, अधिनियम र नियमावलीअनुसार वारेन्टी उल्लेखित बिजकहरूमार्फत निर्मातासँग खरिद गरी अपिलकर्तालाई नै खाद्य वस्तु बेचेको छ।

यसरी, उसलाई अधिनियमको दफा १९(२)(ए) अन्तर्गत संरक्षण उपलब्ध थियो। यद्यपि, अधिनियमको दफा २०ए ले विचाराधिन उजुरीमा निर्माता, वितरक वा व्यापारीलाई अन्तर्गत समावेश गर्ने व्यवस्था गरेको छ, तर सुनुवाइको समयमा यसरी कुनै कार्य गरिएको भनी औँल्याइएको थिएन। उपरोक्त कारणहरूका आधारमा, अपीललाई स्वीकृत गरिएको छ। उच्च अदालतको आलोच्य फैसला र अन्तिम आदेश बदर गरिएको छ। अपिलकर्ताको जमानत बन्धकी खारेज गरिएको छ।

निधि जैन अपील स्वीकृत भयो। (मयंक बत्रा र तमनाको सहायतामा, एलसीआरए)